

עקבות המרדף, המתקשר כל-כך, שערכו חוקרי ה-F.B.I. אחר הצלף הסדרתי שפעל בושינגטון וסרטי פולחן כ"שבעה החטאים", "שתיקת הכבשים", "חניבעל" ועכשיו גם "הדרקון האדום", מיקדו את תשומת הלב בתהליך בניית הפרופיל הפסיכולוגי של העבריין ■ בדיקה עמוקה יותר של מרכיבי הפרופיל העבריני, מעלה שתי בשורות עיקריות ■ הבשורה הטובה לחוקר הינה, כי לרשותו עומד כלי חשוב, הנמצא בשלבים מואצים של פיתוח ■ הבשורה הטובה פחות [אך הטובה יותר לעבריין] הינה, כי למרות הכול, עדיין מדובר באמצעי, שמידת יעילותו טרם הוכחה סופית

פרופיל פסיכולוגי

רב-פקד רון שיוביץ

מ

קרי האונס הראשונים התרחשו באזור לונדון. דרך פעולתו של האנס הייתה ייחודית ואלימה. עיקר מקרי האונס בוצעו בסמוך למסילת הברזל, והם הובילו את חוקרי המשטרה לכנות את האנס האלמוני בשם "אנס הרכבת". ב-29 לדצמבר 1984 עבר "אנס הרכבת" לאונס שהסתיים ברצח. רק חצי שנה מאוחר יותר הבינו חוקרי הסקוטלנד-יארד, כי מדובר באותו אנס, שפעל קודם לכן באזור לונדון. רצח שני, מזוועע במיוחד, של תלמידה בת חמש-עשרה, שהתרחש במחוז סארי באנגליה, הבהיר לשוטרים, כי ככל הנראה, מדובר במי שכונה על-ידם עוד קודם לכן "אנס הרכבת". בעקבות ממצאים פתולוגיים, שנלקחו מזירת הפשע ועל-בסיס בדיקות מדעיות שונות, הצליחו החוקרים לזהות את סוג דמו של העבריין. אונס נוסף שבוצע כחודש לאחר מכן, והסתיים ברצח מחריד, הבהיר לחוקרי המשטרה, כי "אנס הרכבת" פעל פעם נוספת. באמצעות סיווג רשימה של כחמשת אלפים חשודים פוטנציאליים, נותרו בידי החוקרים 1,999 חשודים אפשריים. אחד מהם, ג'ון דאפי, מוקם במקום ה-1,505 ברשימה, לאחר ששנה קודם לכן הואשם במספר עבירות אלימות, שלא נקשרו למעשי האונס המחרידים. בשלב זה פנו אנשי המשטרה לפרופסור דייוויד קנטר, חוקר ומרצה בתחום מדעי ההתנהגות באוניברסיטת סארי. לבקשת החוקרים, שירטט פרופ' קנטר פרופיל פסיכולוגי של הרוצח, באמצעות ניתוח סטטיסטי של ממצאי הזירות השונות וכן בהסתמך על עדויות של עדי ראייה ועל עדויות של חלק מקורבנות מעשי האונס שנתרו בחיים. השוואת שבע-עשרה הנקודות, ששירטט פרופ' קנטר במבנה הפרופיל הפסיכולוגי שבנה, לפרופיל החשודים שהיה בידי החוקרים, הובילה למעצרו של ג'ון דאפי, שהתגלה, בדיעבד, כ"אנס הרכבת". לאחר השוואה מדוקדקת בין הפרופיל שבנה פרופ' קנטר

בירושלים. "דוגמא טובה ומוכרת לכך אפשר לראות בדמותו הספרותית של הבלש המוכר שרלוק הולמס, שבנה פרופילים שונים של עבריינים, אם כי באופן שונה מזה הרווח בשנים האחרונות. ניסיונות ראשונים לבסס תהליך מסודר ומקצועי יותר של פרופילאות, התרחשו בארה"ב עוד קודם לשנות השמונים של המאה העשרים, אולם החל משנים אלה, קיבל התהליך תאוצה משמעותית. חוקרים מיחידת מדעי ההתנהגות של ה-F.B.I, ביניהם **הייזלווד וברגס**, בנו מודלים אפשריים של סוגי עבריינים מתחום עבירות הרצח על רקע מיני. בסיומה של עבודת מחקר, שכללה ריאיון עם שלושים ושישה רוצחים, שביצעו את מעשיהם על-רקע מיני, בנו השניים שני פרופילים אפשריים, המייצגים סוגי רוצחים (הרוצח המאורגן והלא מאורגן). למרות שלא כל הממצאים של השניים התקבלו על-ידי חלק מאנשי המקצוע, נחשב המחקר לפריצת דרך משמעותית. זו הייתה הפעם הראשונה, שבה הוטמע הרעיון, שלפיו זירת הפשע הינה הבסיס העיקרי לאיסוף הנתונים ולבניית פרופיל לעבריין. לימים" מדגישה אנגלהרד, "פרסמו השניים מחקר נוסף, ובו שש טיפולוגיות שונות, המאפיינות פרופילים של מבצעי עבירות מהסוג הזה".

הגישה האינטואיטיבית

מסתבר, כי למרות הפער הקיים בין המציאות לסרטי הפעולה ולסדרות המשטרה, המציפות אותנו בעידן הטלוויזיה הרב-ערוצית, ניתן למצוא דמיון רב בין המדיום הטלוויזיוני לבין עבודת המשטרה, ובעיקר זו

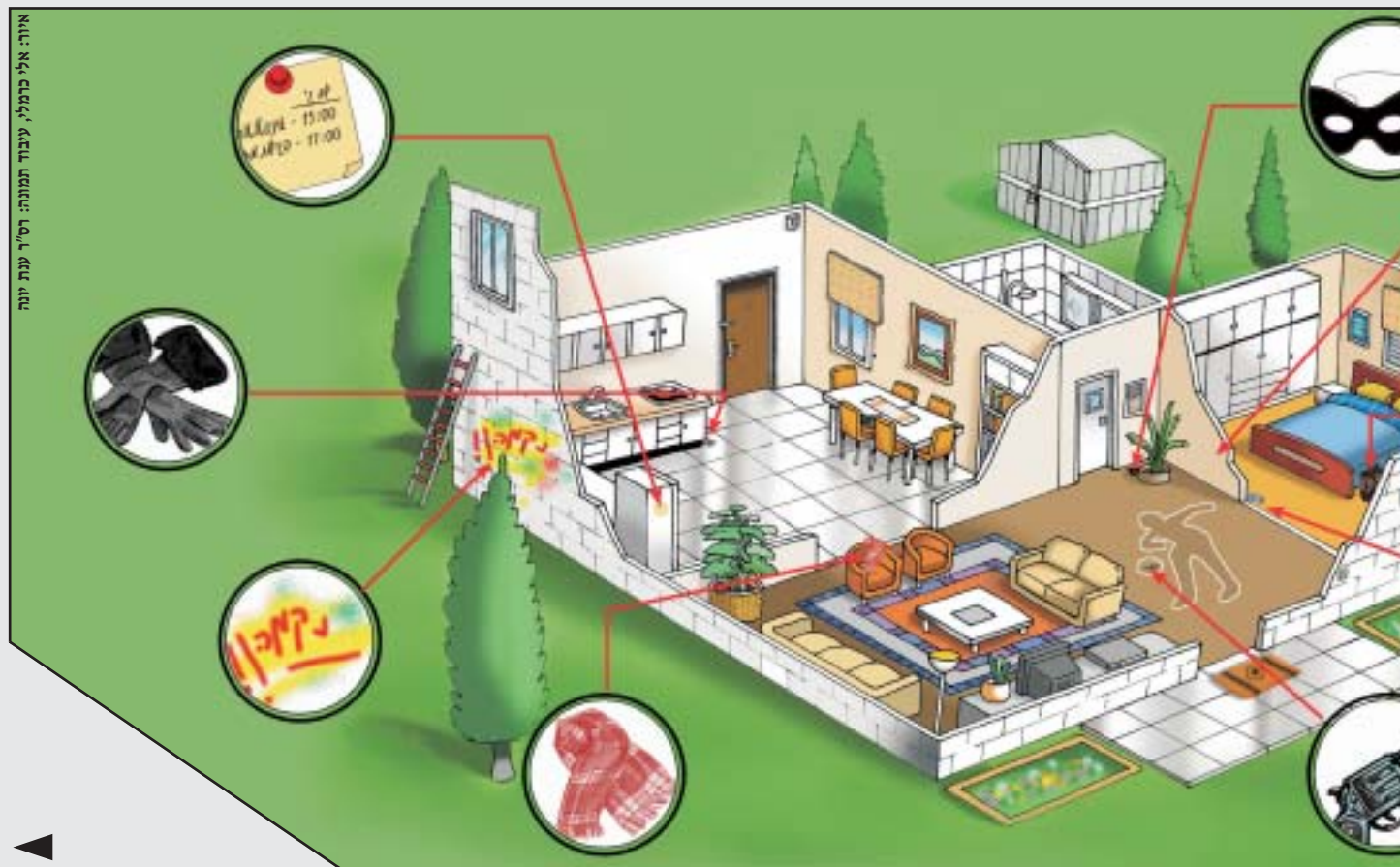
לבין תכונותיו של דאפי עצמו, כפי שהובררו לאחר לכידתו, הובהר, שמתוך שבע-עשרה הנקודות שציין קנטר, כשלוש-עשרה נקודות נמצאו מדויקות ומתאימות לחלוטין.

למרות פריצת הדרך וקפיצת המדרגה בתחום הפרופילאות בעקבות פרשת "אנס הרכבת" והפרופיל המדויק ששירטט פרופ' קנטר, נעשה שימוש בתחום זה - אם כי בצורה שונה כפי שיובהר בהמשך - עוד שנים קודם לכן.

אחד מהניסיונות הראשונים לבנות פרופיל פסיכולוגי, באופן מסודר ומקצועי יותר, קשור לאחד מהפשעים המפורסמים והמתקשרים ביותר לאורך המאה העשרים. במהלך חקירת נסיבות חטיפתו של צ'רלס לינדברג הבן, בנו של הטייס עטור התהילה, שחצה לראשונה בטיסה את האוקיינוס האטלנטי, ניסו חוקרי הפרשה לשרטט את הפרופיל האפשרי של החוטף. בסופו של דבר הסתיימה הפרשה בהרשעתו של אזרח אמריקאי ממוצא גרמני, האופטמן שמו, שהוצא להורג בסיומו של משפט סנסציוני, שבו כפר באשמה, וטען, כי לא חטף את לינדברג הבן ולא רצח אותו.

"סביר להניח, כי העיסוק בפרופילאות נעשה על-בסיס מזדמן ואינטואיטיבי כמעט בכל מקרה, שבו חוקרים מבקשים לעלות על עקבותיו של עבריין", מציינת **מאיה אנגלהרד**, קצינת מחקר במדור פסיכולוגיה חקירתית במז"פ, ששימשה עד לגיוסה כחוקרת ראשית בפרויקט פרופילים של עבריינים זירות עבירה, המבוצע במכון ואן ליר

אזור: אלי כרמלי, עיבוד תמונה: ד"ר ענת יונה

חשוב! אבל...

"גישת הפרופילאות הינה חלק מהתפיסה הסביבתית הסיטואציונית" אומר פרופ' שמחה לנדאו, מהמכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית. "על-מנת שיתרחש פשע, יש להבחין בשלושה תנאים: אדם עם מוטיווציה לבצע פשע, אובייקט והיעדר מחסומים (משטרה, למשל), אשר ימנעו את הפשע. הניסיון לשרטט פרופילים של עבריינים אפשריים התחיל כבר בעבר, וקיבל תאוצה בשנים האחרונות. באופן טבעי, ועל-בסיס התפיסה המצבית, ניתן להבחין במאפייני פשיעה ייחודים לסיטואציות ולזירות עבירה שונות. לעובדה, האם מדובר במעשה שבוצע ביום או בלילה, בפומבי או בחשאי, קיימת חשיבות רבה, ומכאן החשיבות המיוחדת של זירת העבירה, המקום שם התחיל הפשע".

לדבריו, בעקבות ההתקדמות הרבה שחלה בתחום המדע הפורנזי, גברה החשיבות שבכימות הנתונים ובעיבודם. "היום ניתן להסתייע בשברירי נתונים, הנאספים מהזירה, עובדה המצריכה עיבוד סטטיסטי ממוחשב מעבר לניסיון האינטואיטיבי החשוב כשלעצמו".

"כדאי לשנן ולחזור" מדגיש פרופ' לנדאו, כי פרופילאות, טובה ככל שתהיה, תמשיך ותישאר כלי חלקי ומוגבל מתוך שורה ארוכה של כלי חקירה. אף פעם לא נוכל להגיע לרזולוציה מלאה ולפרופיל מוחלט, שכן ההתנהגות והטבע האנושיים משתנים ובלתי צפויים. מעבר לכך, צריך לזכור, כי במקביל להשתכללות כלי החקירה, נערכים גם העבריינים בהתאם. יש להניח, כי במקביל להשתכללותו של מרכיב הפרופילאות, תאמץ גם האוכלוסייה העבריינית כלים ואמצעים, על-מנת לחבל בכלי זה. בחיים קשה למצוא תרופות פלא, ולצערי גם הפרופילאות אינה תרופה כזו. גם בעתיד נמשיך להזדקק לחוקרי משטרה, לסוציולוגים, לפסיכולוגים ולקרימינולוגים. כך, לדוגמא, לא הפך תפקידו של הרופא הקלאסי למיותר בעקבות החידושים הטכנולוגיים המפליגים, המאפיינים את עולם הרפואה. אני מעריך, כי תחום הפרופילאות יהפוך לחשוב יותר הן בתחום ההתמודדות כנגד פשיעה והן בתחום הלחימה בטרור, אולם עדיין אין בכך בבחינת חזות הכול".

כאדם (משוחח אתו, מתגפף עימו ומנשק אותו). יש אנס, התופס את הקורבן ככלי ויש אנס, התופס את הקורבן כחפץ. במקרה כזה, ייטה האנס לפגוע בקורבנו עד כדי רצח ממש. באמצעות איסוף מכלול רחב ביותר של נתונים מזירות הפשע, בצירוף ידיעות מודיעיניות ומידע רלוונטי נוסף, המעובדים באופן סטטיסטי-ממוחשב על-פי תורת השטחות,

של ה-F.B.I בארה"ב. "החל משנות השמונים, מבצעים חוקרי ה-F.B.I בארה"ב את תהליך הפרופילאות בעיקר על בסיס אינטואיטיבי ועל סמך ניסיון מצטבר", מסבירה אנגלהרד. "החוקרים, בסיוע אנשי יחידות ההתנהגות, אוספים נתונים מזירות העבירה באופן שיטתי. נתונים אלה מוצגים, בדרך-כלל, כחלק מתהליך של סיעור-מוחות, לצד נתונים נוספים כמו מניעים-אפשריים לביצוע העבירה, מקרים דומים שאירעו בעבר ועוד. ניתוח מכלול החומר נעשה, בעיקרו, תוך שימוש בכלים מתחום הפסיכולוגיה הקלינית, באינטואיציה ובשנים של ניסיון.

באופן כללי, ממשיכים חוקרי ה-F.B.I להתבסס על הגישה האינטואיטיבית לאורך שני העשורים האחרונים וגם בימינו ממש. כפי שניתן היה להבחין במהלך ניסיונות לכידתו של הצלף הסדרתי, שהטיל את אימתו על וושינגטון, בירת ארה"ב. חסרונה העיקרי של השיטה, כך על-פי אנשי המקצוע, נובע גם מהעובדה, כי עיקר הידע בתחום זה הינו נחלתם של בודדים מ"זקני השבט", וכי פרישתם של אלה לגמלאות, גורמת, בהכרח, לאובדן ידע וניסיון, שהצטברו לאורך שנים ארוכות של שירות. מרכיב נוסף, החסר בגישה האינטואיטיבית, הינה היכולת לעבד מספר רב (אין סופי כמעט) של משתנים, בהיעדר שימוש בשיטות סטטיסטיות מתקדמות, הן לצורך איסוף הנתונים מהזירה והן לצורך ניתוחם והבשלתם לכלל הפרופיל המבוקש".

הגישה המדעית-מחקרית

הצלחת הפרופיל, שבנה פרופ' קנטר, ושהביא ללכידתו של "אנס הרכבת", ג'ון דאפי, הביאה לפריצת הדרך הממשית בתחום הפרופילאות. קנטר חבר לקצין המשטרה לרקין, במטרה לנסות ולפתח את הנושא. לקראת מחצית שנות התשעים, הציג קנטר את עיקרי המודל שפיתח, המבוסס על תיאוריה סטטיסטית, הקרויה "תורת השטחות". בהקשר זה חשוב לציין, כי הניסיון של מרביתנו, בני התמותה הרגילים, לרדת לעומקה של השיטה הסטטיסטית הזו משול לאפשרות, שנצליח להבין את תורת היחסות של אינשטיין, מעבר לעובדה הידועה, שלפיה $E=MC^2$.

מסבירה מאיה אנגלהרד, שהוסמכה לתואר פסיכולוגית חקרית ע"י פרופ' קנטר קודם גיוסה למשטרה: "על-מנת לנסות ולפשט את הדברים, כדאי לדעת, כי תורת השטחות מהווה, בעצם, ניתוח סטטיסטי רב-ממדי ורב משתני. הנחת היסוד של קנטר הינה, כי כל אדם נותן משהו משל עצמו בעת ביצוע פשע. לפיכך, מהווה זירת הפשע בסיס עיקרי לאיסוף הנתונים ולבניית פרופיל העברייני. אחת השאלות המרכזיות, שעליהן מנסה המודל של קנטר לתת תשובה הינה, מהו הקשר שהתנהגות X, למשל, תופיע עם התנהגות Y. אם ניקח לדוגמא את הטיפולוגיות שהרכיב קנטר בפרופילים של עבריינים, הקשורים לביצוע אונס, נבחין, כי הקורבן נתפס בעיני האנשים השונים באופן שונה מאנס לאנס. יש אנס, התופס את הקורבן

אילוסטראציות: אנונימי

נגזרים פרופילים של עבריינים (בעיקר בעבירות חמורות יותר כמו רצח, אונס וכו'). מרבית הפרופילים של קנטר מאופיינים על-פי המדדים הבאים (רובם או חלקם): עבר פלילי, שירות צבאי, ריצוי תקופת מאסר קודמת, מצב משפחתי בזמן ביצוע עבירה, מין העבריין, מצב תעסוקתי, האם הכיר העבריין את האזור שבו בוצע הפשע, האם הכיר את הקורבן ועוד. בכל מקרה צריך לזכור, כי למרות שמדובר בשיטה סטטיסטית מובהקת, אזי גם השימוש בשיטה כזו אינו מייתר לחלוטין את המרכיב האינטואיטיבי או את הניסיון שהצטבר במשך שנים".

פרופסור **שמואל שי**, חוקר בכיר במכון ואן ליר בירושלים ומרצה לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית (פיתח בשעתו, ביחד עם פרופ' לואי גוטמן, את תורת השטחות, אשר היוותה תיאוריה סטטיסטית חדשנית), מנסה להבהיר, על קצה המזלג בלבד, את תורת השטחות מנקודת מבט של סטטיסטיקאי. זה כשלוש שנים עומד פרופ' שי בראש פרויקט מחקר, הנוגע לפרופילים של עבריינים וזירות עבירה. המחקר הוזמן על-ידי יחידת המדען הראשי במשרד לבטחון הפנים, בראשות הפרופסור ישראל ברק, וגם מומן על-ידיה. "בניית פרופיל עברייני על-סמך אינטואיציה וניסיון, מזכירה את הרפואה של פעם", קובע פרופ' שי. "המרכיב האינטואיטיבי לא נעלם מהשטח, ועדיין שמורה לו חשיבות לא מעטה, אולם תורת השטחות מאפשרת עיבוד של נתונים, רב-משנתיים, כמייצגים רצף אין סופי של התנהגויות, דבר שלא היה קיים עד אז. באמצעות השיטה, ניתן לבחון את הקשר, שבין מספרים למושגים, תוך התייחסות רחבה אל התכנים עצמם גם מעבר לעיבוד הסטטיסטי. הגישור בין החומר האמפירי לבין המרכיב הסטטיסטי, מרכיב תוכנה, הקולטת את ממצאי הזירה וממנה נגזרים פרופילים אפשריים ומסתברים של עבריינים פוטנציאליים. באמצעות תורת השטחות ויישום המחקר הנערך כיום, ניתן להציג, באופן מסתבר, כמובן, את שילוב התכונות המאפיינן עברייני מסוים.

ניתן לנסות ולגלות חוקיות בטבע האנושי והחברתי. עם זאת, עדיין מדובר בכלי, שתפוקותיו מוגבלות. כך, למשל, אין לצפות, שבסיומה של בניית הפרופיל העברייני נקבל פרטים כמו גילו המדויק של העבריין, כתובתו המדויקת, צבע עיניו או פרטים ספציפיים אחרים. סביר יותר להניח, כי לפחות בשלבים הראשונים, במקביל לשכלולו של הכלי ולכיולו, נוכל לצמצם באמצעותו רשימות של חשודים אפשריים".

אשר לשאלה בדבר מידת הצלחתה של השיטה, המוצגת ע"י קנטר, ומבוססת על תורת השטחות, סבורים פרופ' שי ומאיה אנגלהרד, כי עדיין מוקדם להגיע למסקנות חד-משמעיות. בעקבות השימוש בשיטה או בחלקים ממנה, נרשמו הצלחות וכישלונות כאחד. הדברים יכולים להעיד על כיוון נכון, המצריך פיתוח, שכלול ובעיקר סבלנות ואורך רוח.

אשתכללים בתנועה

מרבית הניסיונות לדלות מידע קונקרטי באשר למצאי המחקר הנערך במכון ואן ליר העלו חרס. משתתפי הפרויקט שומרים על שתיקה וממעטים לנדב מידע קודם לסימומו של המחקר. מה שיכול להזכיר, להבדיל כמובן, את מסך השתיקה סביב פרויקט מנהטן, פרויקט הגרעין האמריקאי בשנות הארבעים של המאה העשרים.

"הגם שממצאי המחקר טרם פורסמו עד כה, מייחסים במשטרה לממצאים אלה חשיבות רבה", מדגיש סגן-ניצב **אשר זן-גר**, ראש מדור פסיכולוגיה חקירתית במז"פ: "אני משוכנע, כי במובנים רבים עשויים ממצאי המחקר, ובעיקר יישומם הלכה למעשה, להוות כלי חקירה משמעותי נוסף על אלה הקיימים כבר היום. אנו נערכים לקלוט את תוצאות המחקר, ולתרגם את הממצאים לכלים אופרטיביים, שבהם ניתן יהיה להשתמש הלכה למעשה. עם זאת, חשוב להדגיש, כי בכל מקרה, התהליך יארך זמן לא קצר, וכי לא מדובר ב"נוסחת קסם", שבאמצעותה ניתן יהיה לפתור את כל תיקי חקירה. על-מנת לשמור על הפרופורציות הנכונות, חשוב לזכור, כי הפרופיל העברייני הינו אחד מכלי החקירה, שיעמדו לרשות החוקרים, על כל המגבלות והקשיים הכרוכים בכך". גישה דומה משהו, המשלבת ביטחון והכרה בערך המוצר עליו הוא מופקד, לצד זהירות מסוייגת, מציג פרופ' שי: "בלי להיכנס לפרטי המחקר, כבר בשלב הזה, אני משוכנע, כי מדובר בדגם משוכלל יותר של פרופילאות, המותאמת למאפייני הפשיעה כאן בישראל. תכלית המחקר הנעשה במכון ואן ליר, בשיתוף גורמים נוספים, ובכללם משטרת-ישראל, הינה אופרטיבית. הכלי שאותו אנו יוצרים, אמור לתרגם ידע ואינטואיציות לכלל מוצר שיטתי ומתוחכם יותר, המושתת על המודל של פרופ' קנטר ותוך שיתוף פעולה עמו. עם זאת, צריך לזכור, כי בסך הכול, השיטה כולה עדיין בחיתוליה, ואנו מצפים, כי השימוש בה ישתכלל וישתפר תוך כדי תנועה. מכל מקום, למי שמצפה, כי הפעלת מודל הפרופילאות, נוסח ואן ליר, יגרום לכך, שנצליח לאתר באמצעותו כל עברייני ועברייני, צפויה אכזבה. זה לא יקרה. אולם, בכפוף להפעלה נכונה של הכלי, בין היתר גם באמצעות משאבים וידע שייגיעו מהמשטרה, תשתפר הרזולוציה המתקבלת בעקבות השימוש במודל". ■